

Повар Марина,

Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди (Харків, Україна)

ORCID ID 0000-0002-4769-7429

e-mail: marina.povar@ukr.net

ТАБУ: ЗАБОРОНЕНІ ТЕМИ В РОМАНІ «СОЛОДКА ДАРУСЯ» М. МАТІОС

У статті було розглянуто табу як поняття, що несе певні заборони та яке з плином часу зазнавало суттєвих змін. Табу накладалося на певні теми, норми поведінки, слова, знаки тощо. Актуальність роботи полягала у потребі з'ясувати вплив табу на долю людей, їхні вчинки та його прочитання в руслі постколоніальної літератури. Метою нашої студії було дослідити витоки табу та виявити їх через систему національно-психологічних факторів у романі «Солодка Даруся» М. Матіос. Методи наукового дослідження: теоретичний аналіз (розгляд провідних теоретичних понять); системний аналіз (зібрання та групування фактичного матеріалу); описовий метод (описування рис зображення табу у творі). У статті представлена спроба тлумачення табу з сучасних позицій та його втілення у художньому просторі твору. Питання табу прийшло зі сфери лінгвістики й психології, у яких ґрунтовні розвідки здійснили Ю. Дем'янова, Ю. Єловська, І. Ігнатенко, Л. Курагіна, М. Лановик, Р. Рада, З. Фройд та ін. У результаті дослідження виявилось, що табу на обговорення української історії, минулих подій, а саме діяльності УПА в романі «Солодка Даруся» М. Матіос, простежується на різних рівнях: соціальному, психологічному, культурному, національному. Письменниця порушує теми, які замовчувалися, були заборонені для аналізу: окупація західних земель України радянською владою, жорстокі розправи з повстанцями, вивіз людей до Сибіру, колективізація. Відтворення цих подій у сюжеті роману спонукає авторку до пошуку реалістичного зображення табуованих тем та досягання емоційно-експресивного ефекту. Це забезпечує наявність напруги у творі й примушує до інтелектуальної та емоційної роботи реципієнта. Табу в романі показано як розмикання звичних рамок сприйняття дійсності. Персонажі твору болісно переживають життєві драми, які визначаються психологічними, суспільними, культурними табу, що впливають на долю головних героїв роману. Отже, у своїх роботах М. Матіос намагається дійти до розуміння витоків подій сьогоденності через аналіз, артикулювання минулого. Ці події пов'язані не лише з політичними, а й з моральними, соціальними, культурними факторами. Зазначимо, що саме ця проблематика притаманна постколоніальній літературі й висвітлення окреслених проблем є особливістю цього напрямку. Провідною темою, яка хвилює письменницю і яку вона намагається вирішити у своєму творі, є питання табу. У романі «Солодка Даруся» М. Матіос табу здійснює роль викриття розбіжностей у житті людини, межі допустимого, рівень моральних чеснот та вчинків. У перспективі варто розглянути інші табу, які простежуються в певних словах, символах, поведінці, традиціях, наприклад, на приватне життя, особисту думку, «інакшість» тощо. Усе це дає простір для наступних досліджень та аналізу творчості М. Матіос.

Ключові слова: табу, заборона, культурна традиція, суспільно-політичні норми, знаки-заборони, релігія, суспільна думка.

Поняття «табу» в різних народів та в різні часи тлумачилося певним чином залежно від обставин. Релігія, культура, соціум і навіть клімат впливали на світобачення людини, а отже, і на певні уявлення про світоустрій. У далекі часи суспільство вірувало у неземні сили і, щоб задобрити їх, вдавалося до певних мовних знаків-заборон, які не можна було проговорювати або робити якісь певні дії. Проте з часом суспільна думка змінювалася, і табу стає

«моральними нормами і етичними приписами суспільства» (Фройд, 1993). Навіть у сучасному світі, де все менше стає місця забороненому, все ж таки є певні табу залежно від місця проживання, релігії, культури, традицій. У праці «Тотем і табу» З. Фройд досліджує психологічні й соціумні закони у племенах та порівнює із сучасною маленькою дитиною. У племенах існував тотемізм. Люди поклонялися тотему, боялися його та дотримувалися законів. Віра

в тотем давала відчуття безпеки та порядку (Фройд, 2013, с. 234).

Якщо брати українську культуру і традицію, то ще з давніх часів у міфології формувався перелік табу на певні слова, поведінку тощо. З плином часу цей перелік переглядався, змінювався. Наприклад, у добу язичництва табу накладалося на зневажливе ставлення до святих, богів, обрядів тощо. З плином часу, а саме із запровадженням християнства, табу визначали згідно з християнськими віруваннями: табу на деякі моделі поведінки (поклоніння різним богам, дошлюбні відносини, заборона працювати під час релігійних свят тощо). У радянський період табу стосувалося заборони релігії, політичної свободи, національної самоідентифікації, вільного вибору (Гримич, 2013). Саме ці проблеми порушує М. Матіос у своєму творі «Солодка Даруся». Табу як багатовимірний концепт тягlosti у часі, який впливає на націю, її історію та розвиток, а також майбутнє. Також варто зацентувати увагу на постколоніальному синдромі, який простежується в тексті. Авторка порушує проблему травми та її подолання на прикладі головної героїні, проте це переростає у панорамний показ травми цілого покоління, цілої країни. Тож актуальність цієї проблеми полягає у простеженні впливу табу, а також постколоніальної літератури на націю та її наслідки на долю людини.

Метою розвідки є на прикладі роману «Солодка Даруся» М. Матіос виокремити табу в контексті постколоніальної літератури. Для реалізації мети необхідно розв'язати такі завдання:

1) окреслити доміанти впливу табу через систему національно-психологічних факторів, традицій;

2) з'ясувати їхню роль у розвитку постколоніальної літератури;

3) проаналізувати особливості зображення та художнє втілення проблеми табу у творі.

У розвідці Р. Ради простежується генеза поняття «табу» від самого початку, коли мореплавець Дж. Кук став на полінезійську землю й почув це слово, яке означає заборону чогось, що не можна робити (Рада, 2001). Тож після повернення на батьківщину, в Англію, це слово швидко поширилося в англійському середовищі.

В «Українській малій енциклопедії» Є. Онацький стверджує, що поняття «табу» походить від маляйського слова, а точніше від кореня «та» — маркувати, значити, та паростка «бу», що означає основну ідею: «особливо відзначений». Своім значенням це слово відповідає латинському «сацер» у його подвійному значенні — святий і заклятий, і тому недотор-

каний (Українська мала енциклопедія, 1966, с. 1871). Як бачимо, табу вважалося сакральним, магічним; порушення, яке викликало осуд та всілякі негаразди.

Дослідники неодноразово зверталися до феномену табу: лінгвісти й етнографи, історики й психоаналітики широко висвітлювали цю проблему, проте кожна епоха вносить свої корективи в тлумачення цього поняття. Українські та зарубіжні лінгвісти Ю. Винничук, С. Григораш, Ю. Дем'янова, Д. Зеленін, Ю. Єловська, І. Ігнатенко, Л. Курагіна, М. Лановик, Н. Мечковська, Р. Рада та ін. аналізували табу з різних позицій, проте однастайності не досягли. Варто зазначити, що час ставить свої акценти в тлумаченні цього поняття: культурні традиції, суспільно-політичні норми, релігія. На сучасному етапі це проявляється у цензурі, етикеті, нормах поведінки.

Л. Курагіна зазначає, що головною метою табу є не виключення самого поняття, а уникання слова, яке його позначає (Курагіна, 2016, с. 52). Авторка наголошує на тому, що «така специфіка насамперед пояснюється історичними витоками табу, які вказують на переконання людини у наявності прямого зв'язку між словом та реальністю». Можемо констатувати, що слова мають магічну силу, вплив, тому їх вживання є дуже обережним і дозованим. Теж саме стосується й певних тем, на які в певний період часу суспільство накладало табу. Яскравим прикладом може слугувати роман «Солодка Даруся» М. Матіос.

Події у творі розгортаються у селі Черемошне на Буковині у довоєнний та післявоєнний періоди окупації радянськими військами. У драмі на три життя, як зазначає письменниця, ми бачимо трагічні долі Дарусі, Івана Цвичка, Михайла та Матронки. За короткий проміжок часу змінюються кілька режимів: румунський, польський, німецький, радянський, кожен з яких залишив свій відбиток у душах і долях людей. Це позначилося на поведінці, вчинках, розмовах, думках, що можна було робити, обговорювати або ні. Як зауважував П. Загребельний, «письменниця Марія Матіос романом «Солодка Даруся» сміливо і рішуче відкинула правила політичної обережності й суспільних табу — і на свій страх і ризик здійснила жорстоку мандрівку в наше криваве, й не менш жорстоке історичне пекло, в безодню, куди лячно зазирати» (Загребельний, 2004)

Розглянемо більш детально, які саме суспільні табу М. Матіос не побоялася висвітлити у своєму романі. Перш за все, це засекречення історії: письменниця здійснила екскурс в минуле і висвітлила ті темні місця, які довго замовчува-

лися і ретельно приховувалися радянською владою. Дикість, жорстокість, нелюдське ставлення до мешканців Буковини радянських солдат — це показ незручної і роками перекрученої правди, яку було заборонено показувати й висвітлювати.

Маленька художня деталь: «Від минулої осені, відколи на Галицію прийшли совіти, на той бік утекло пару люду і з Михайлового села. Чого? Для чого? Що їм вийшло з тої втечі — Бог знає. Але ніхто більше не чув — не видів від них ні привіту, ні одвіту і ніякого іншого знаку, так, ніби людей віднесла вода без сліду...» (Матіос, 2011, с. 110). Через втечу людей авторка передає атмосферу невизначеності та передчуття чогось непоправного, катастрофічного, що не мине безслідно. Ці штрихи показують цілу панораму історії українського народу: залякування, репресії, катування, терор усіх, хто був не згодний з політикою радянської влади; і всі ці засоби зробити людину покірною та безвольною були застосовані більшовиками як на Західній Україні, так і на Східній. Саме про ці події мовчали в офіційній Москві, не писали в підручниках та на сторінках газет, не виголошувалося на високих трибунах, бо це було табу в радянські часи.

Із вуст одного з персонажів твору Лазаря Капетутера — господаря корчми, чуємо пророчі слова: «...ці нові батяри із зірками і карабінами прийшли надовго... [...] Присягаюся своєю лисою головою, що вони ще дадуть нам жару...» (Матіос, 2011, с. 113). У цих рядках відчуваються тяжкі думки щодо майбутнього, і це виступає великим контрастом до офіційної історії про те, що радянську владу радо зустрічали. М. Матіос показала правду такою, якою вона була: без купюр, без прикрас.

Ще більш розгорнуту характеристику «советів» ми бачимо в репліці іншого персонажа — Василя: «...як надумую, що нас усіх тут чекає, то й камінь би плакав. Ти подивися на оцю голоднечу, що забралася в наш край! Скажи, мені, Міську, срібний, що вони нам можуть зробити доброго і що можуть дати доброго, коли самі мало не голими сраками світять?!» (Матіос, 2011, с. 116). Зовнішня характеристика новоприбульців дає розуміння того, що від цих людей добра чекати не варто. Адже зовнішність передає внутрішній стан людини, її звички, світогляд, мислення, поведінку. Найбіднішими і малоосвіченими найлегше маніпулювати, робити гвинтиками системи, тому таких і ставили на відповідальні пости, що й бачимо в романі «Солодка Даруся». Василя далі у своєму монолозі порівнює владу польську й румунську з радянською: «А хоча би згадай нашого двірника Їлашка, що дідичем ніколи не міг бути. Чоло-

віче, чи ти видів колись їх коло людей як будь, із латками, помняцканими, ніби їх пси тягли? Та ніколи! А ти пам'ятаєш, як від ріки можна було видіти польських панів з того боку, завсіди виквасованих, як до шлюбу? То також була влада... [...] То що ти собі думаєш, таке обірване і ніяке, як оце, що плює перед дзвіницею, і не знає, де йому пуп рубали, може бути май ліпше чи добріше, як румунський жандарм чи учений дідич?» (Матіос, 2011, с. 116–117). У цих словах висловлено докір та вирок радянській владі, яка не знає своєї історії, не має культури, життєвих цінностей, позбавлена свободи особистості.

Для гуцулів екзистенційні питання життя і смерті, страху, свободи, відчаю, зрештою, виживання стояли гостро і кожен обирав свій шлях. Поряд з пристосуванцями були відважні, вільні духом люди, які не корилися експансії «советів»: Михайло, що віддав продукти війнам УПА; Юрко Огронник, його сина з дівчиною, замордованих на смерть, поклали біля сільради з простреленими скронями. Усе це свідчить про жахливу реальність, яку творили більшовики, і гуцули опинилися в лещатах цієї історії. Тож зі сторінок цього роману український народ довідується про заборонену правду, реальні події, які відбувалися за радянської влади.

Слід також звернути увагу на тему «заборонених слів», бо саме вони є маркерами, за допомогою яких читач дізнається про внутрішній і зовнішній конфлікти головної героїні. Внутрішній конфлікт Дарусі полягає в тому, що вона має провину без вини: маленькою дівчинкою ненавмисне видала батька, який допомагав УПА, радянській владі. Спокусившись цукеркою від енкаведиста, Даруся на все життя забороняє собі говорити, спокутуючи таким чином свій гріх. Табу проявляється як протест, як відмежування від зовнішнього світу та його впливу, при цьому зосереджуючись на своїх відчуттях й емоціях.

Художній образ «німоти» Дарусі подається як докір суспільству, історичним подіям, долі. Даруся мовчить, ні з ким не розмовляє, заглиблена тільки у свій простір, у який нікого не впускає. Проте є одне місце, де головна героїня починає говорити — це могила батька: «Ніхто, жодна душа у світі не знає, що Дарусі лиш тут розв'язуються уста. Іноді вона думає, що й сама не знає про це» (Матіос, 2011, с. 28). Могила батька — це сакральне місце для неї, де вона може бути собою. І навіть слова-табу, відмова від спілкування — усе це відходить на другий план, коли Даруся біля могили тата.

Проте був у житті дівчини й один проблиск: зустріч з Іваном Цвичоком та їхнє взаємне кохання. Саме це почуття стало порятунком

для Дарусі від дитячої травми. Завдяки коханню Івана вона проходила шлях подолання психологічної травми. Авторка, заглиблюючись у нетрі психології людини, показує, що через любов, співпереживання та милосердя можна знайти душевний спокій. У ширшому розумінні — через співпереживання та усвідомлення своєї історії український народ, на думку письменниці, має шанс подолати всі травми, існуючі на сьогодні.

Цей образ «німоти» розростається до масштабних узагальнень нашої історії, де українці були або пасіонарними, активними борцями, або впадали в «німоту» й тікали у свій світ, ставали пасивними учасниками історичних подій.

Таким чином, відчитування образу «німоти», травми та її подолання постає в контексті посттоталітарної літератури, яка декодує заборонені теми, пропонуючи реципієнту самому зануритися в нетрі людської психології та стра-

хів. Постає цілий комплекс проблем, які порушує авторка у своєму творі: травма, пасивність, асоціальність, комплекс провини як наслідок «трагічної історії», маргінальність як протест, життя — це страждання й нагадування «ніколи знову», врешті, це німий докір суспільству й поневолювачам про те, що долі людей й історичні події взаємопов'язані.

Отже, ми визначили поняття табу та проаналізували на прикладі роману «Солодка Даруся» М. Матіос, де авторка порушила заборонені теми — прихід радянської влади на Буковину та її жаклиний вплив на долі людей, проблему травми та її подолання — які були табу для обговорення та аналізу.

Перспектива подальшого розгляду та дослідження передбачатиме розширений аналіз табу, оскільки твір різноплановий і багато тем у перспективі розтлумачення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гримич М.В. Язичництво. Енциклопедія історії України. Т. 10. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Yazychnytstvo>
2. Загребельний П. Лист до членів Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка, грудень, 2004.
3. Курагіна Л. П. Табу як лінгвістичне явище (на прикладі німецької лінгвокультури). *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Філологічні науки: Науковий журнал*. 2016. № 1. С. 51–56.
4. Матіос М. Солодка Даруся. Львів: ЛА «ПІРАМІДА». 2011. 200 с.
5. Онацький Євген. Українська мала енциклопедія: [у 8 т., 16 кн.] Буенос-Айрес: Накладом Адміністрації УАПЦ в Аргентині, 1957–1967. Кн. 8: Літери Уш – Я, 1966.
6. Фрейд З. Тотем и табу. Санкт-Петербург. 2013.
7. Фрейд З. Человек по имени Моисей и монотеистическая религия. Москва, 1993. 173 с.
8. Rada R. *Tabus und Euphemismen in der deutschen Gegenwartssprache: mit besonderer Berücksichtigung der Eigenschaften von Euphemismen*. Budapest, 2001.

REFERENCES

1. Hrymch, M. V. (2013). Yazychnytstvo. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, T. 10 [in Ukrainian]. <http://www.history.org.ua/?termin=Yazychnytstvo>
2. Zahrebelnyi, P. (2004). *Lyst do chleniv Komitetu z Natsionalnoi premii Ukrainy imeni Tarasa Shevchenka*, hruden, 2004 [in Ukrainian].
3. Kurahina, L. P. (2016). Tabu yak lnhvistychnye yavyshche (na prykladi nimetskoii lnhvokultury). *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hohgolia. Filologichni nauky: Naukovyi zhurnal*, 1, 51–56 [in Ukrainian].
4. Matios, M. (2011). *Solodka Darusia*. Lviv [in Ukrainian].
5. Onatskyi, Ye. (Red). (1966). *Ukrainska mala entsyklopediia*. T. 8, Buenos-Aires [in Ukrainian].
6. Freud, S. (2013). *Totem i tabu*. Sankt-Peterburg [in Russian].
7. Freud, S. (1993). *Chelovek po imeni Moisei i monoteisticheskaia religiia*. Moskva [in Russian].
8. Rada, R. (2001). *Tabus und Euphemismen in der deutschen Gegenwartssprache: mit besonderer Berücksichtigung der Eigenschaften von Euphemismen*. Budapest [in German].

Maryna Povar,

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)

**TABOO: TABOO TOPICS
IN THE NOVEL «SWEET DARUSIA» BY M. MATIOS**

The article considered taboo as a concept that carries certain prohibitions and which has undergone significant changes over time. Taboos were imposed on certain topics, norms of behavior, words, sign, and so on. The aim of our study was to investigate the origins of taboos and identify them through a system of national psychological factors in the novel «Sweet Darussia» by M. Matios. The article presents an attempt to interpret taboos from modern positions and its embodiment in the artistic space of the work. The issue of taboos came from the field of linguistics and psychology, where thorough research was conducted by Yu. Demianova, Ye. Yelovska, I. Ignatenko, L. Kuragina, M. Lanovyk, R. Rada, S. Freud and others. As a result of the study, it turned out that the taboo on the discussion of Ukrainian history, past events, namely the activities of the UPA in the novel can be traced at different levels: social, psychological, cultural, national. The author raises topics that have been silenced and banned for analysis: the occupation of the western lands of Ukraine by the Soviet authorities, brutal massacres of insurgents, deportation to Siberia, collectivization. The reproduction of these events in the plot of the novel encourages the author to search for a realistic image of taboo topics and achieve an emotionally expressive effect. This ensures the presence of tension in the work and encourages the intellectual and emotional work of the recipient. The taboo in the novel is shown as the opening of the usual framework of perception of reality. The characters of the work painfully experience life dramas, which are determined by psychological, social, cultural taboos that affect the fate of the main characters of the novel. In the future, it is worth considering other taboos that can be traced in certain words, symbols, behavior, traditions, such as taboos on privacy, personal opinion, «otherness» and so on. All this gives space for further research and analysis of the work of M. Matios.

Key words: *taboo, prohibition, cultural tradition, socio-political norms, prohibition signs, religion, public opinion.*

Стаття надійшла до редакції 09.10.21.

Прийнято до друку 08.11.21.